

УДК 330.137.7

*I. I. Nahorna,
к. е. н., доцент, декан факультету безпеки підприємств,
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ*

ПРИНЦИПИ САМООРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ПІДПРИЄМСТВ

*Inna Nahorna,
Ph.D., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Business Security, PHEE "European University" Kyiv, Ukraine*

SELF-ORGANIZATION PRINCIPLES OF ENTERPRISES' ECONOMIC SYSTEMS

В статті розглядаються процес та принципи самоорганізації економічних систем підприємств. Розкрито ключ до розуміння процесів самоорганізації економічних систем в дослідженні процесів взаємодії підприємства з навколишнім середовищем. Обґрунтовано, що в процесі самоорганізації реакції підприємства повинні підпорядковуватися запропонованим десяти принципам.

The article deals with reviewing the self-organization process and principles of enterprises' economic systems. The key to understanding the processes of economic systems' self-organization is in the study of interaction processes between the enterprise and the environment. It was substantiated that in the process of reaction self-organization the enterprises must obey the proposed ten principles.

Ключові слова: *Принципи самоорганізації, економічна система, навколишнє середовище, внутрішній потенціал.*

Keywords: *principles of self-organization, economic system, environment, internal potential.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки України більість підприємств потребує створення такої економічної системи яка б дозволяла більш ефективно використовувати наявні ресурси, вміти знаходити ті фінансові та людські потенціали, які здатні вивести підприємство на новий рівень розвитку, тобто спроможності його до самоорганізації. Проблеми соціально-економічного та політичного характеру такі як валютно-фінансова нестабільність, конкурентні виклики європейського ринку та інші зробили зовнішнє середовище підприємств набагато складнішим, динамічнішим і невизначеним, що зміщує акценти при формуванні стратегії підприємства з оптимізації економіко-фінансових і виробничих показників на забезпечення гнучкості, оперативності та адаптивності. Це, з одного боку, обумовлює необхідність вдосконалення принципів самоорганізації й розкриття потенціалу підприємства, а з іншого боку, робить актуальною проблему узгодження та координації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань самоорганізації різних рівнів економіки присвячені публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: В. С. Алексієвський [1], А.В. Бакурова [2], В. С. Білоус [3], Л.Д. Бевзенко [4], Т. В. Калінеску [5], В.С. Карпичев [6], Е. Н. Князева [7], С. П. Курдюмов [8] та ін. Існують різні думки з приводу джерела виникнення процесів самоорганізації. Деякі вважають, що явище самоорганізації породжується внутрішніми причинами, головна роль приділяється внутрішньому середовищу досліджуваного об'єкта, а у інших – головними причинами самоорганізації

виступають зовнішні фактори, а стабілізація системи пояснюється її реакцією на впливи зовнішнього середовища. Незважаючи на значний доробок зарубіжних та вітчизняних науковців, проблема розробки та застосування принципів самоорганізації економічних систем підприємств залишається недостатньо вивченою. Вивчення такого підходу у рамках загальної системи самоорганізації дозволить вивести підприємство на новий рівень його розвитку.

Метою статті є розкриття особливостей процесу та реалізації принципів самоорганізації економічних систем підприємств.

Виклад основного матеріалу. Основною характеристикою самоорганізації підприємства є здатність системи до безперервного самовдосконалення при безперервному збільшенні ефективності виробництва [9, с. 32]. Задля досягнення такого стану підприємства та коректного управління ним, перш за все, необхідний виважений, концептуальний підхід до розуміння процесів та принципів самоорганізації на сучасному підприємстві.

Об'єктом самоорганізації є економічна система підприємства як відкрита, складна система в не рівноважному стані, що характеризується мимовільним та інтенсивним обміном ресурсами, енергією, інформацією, знаннями і видами діяльності між підрозділами підприємства і між підприємством і його оточенням. Ключ до розуміння процесів самоорганізації підприємства полягає в дослідженні процесів взаємодії підприємства з навколишнім середовищем.

Об'єктивні умови існування такі, що в економічній системі нашої країни немає нічого, крім елементів і зв'язків між ними. На зміну кожного елемента, тобто суб'єкта або об'єкта (товару, послуги), і на зміну будь-якого зв'язку між елементами підприємство повинне адекватно реагувати. За такої постановки питання реакції підприємства повинні підпорядковуватися наведеним нижче принципам самоорганізації [10, с. 101–103].

1. Принцип порівняльної переваги. Усі економічні параметри підприємства повинні бути не обов'язково оптимальними, але обов'язково кращими, ніж у будь-якого іншого підприємства на даному ринку. Ринкова економіка організована таким чином, що ринок усуває слабких, тому для виживання на ринку досить перевищувати за економічними параметрами більшість підприємств.

2. Принцип актуальної переваги. Усі економічні параметри підприємства повинні бути відносно кращими на будь-якому відрізку часу, якої б величини не був цей відрізок. Підприємства в ринковій економіці завжди працюють в умовах гострого дефіциту часу, тому для виживання недостатньо мати перевагу протягом невизначеного проміжку часу, тим більше віддаленого, оскільки цей момент може минути або зовсім не настати. Для виживання необхідно мати перевагу на будь-який момент часу.

3. Принцип актуальної ліквідності. Сума зобов'язань підприємства перед усіма взаємодіючими з ним суб'єктами повинна бути меншою за суму зобов'язань перед підприємством на будь-якому відрізку часу, якої б величини не був цей відрізок. Для підприємства може скластися така ситуація – продукція конкурентоспроможна, обсяги виробництва оптимальні, прибуток стійкий, але воно знаходиться на межі банкрутства, оскільки сума поточних платежів значно перевищує суми поточних надходжень. У такій ситуації складно пояснити кредиторам, що в тебе є можливість розрахуватися в майбутньому, особливо тоді, коли кредитор зацікавлений у тому, щоб придбати твоє підприємство за безцінь, користуючись тимчасовою неплатоспроможністю.

4. Принцип відповідності. Будь-яка дія підприємства на будь-якому ринку, що входить у сферу життєдіяльності підприємства, повинна відповідати вимогам суспільства. Ринкова економіка створена таким чином, що в ній право на існування має все, що підвищує індивідуальну ефективність, але залишається тільки те, що підвищує суспільну ефективність. З цієї причини будь-яка дія підприємства, що завдає шкоди суспільній ефективності, рано чи пізно буде покарана. Чи виробив продукцію підприємець не тієї якості, чи не в тому обсязі, чи зробив зайві витрати – покарання обов'язково відбудеться.

5. Принцип необхідної і достатньої озброєності. На підприємстві повинно бути все необхідне для адекватної реакції на будь-яку дію (зовнішню або внутрішню) за умови мінімальної величини резервів. Для забезпечення гарантованої безпеки існує привабливий спосіб — створення запасів на всі випадки життя. Однак такий спосіб, по-перше, неможливий, унаслідок невеликих розмірів особистого капіталу, і, по-друге, економічно недоцільний, оскільки зберігання зайвих коштів у запасах, як відомо, знижує ефективність капіталу. Таким чином, запаси повинні бути, але ці запаси не повинні „потопити” підприємство.

6. Принцип володіння ринковою владою. Підприємство повинно володіти принаймні однією перевагою, що дозволяє істотно зменшувати власні витрати. Володіння ринковою владою завжди дає можливість впливати на параметри ринку й одержувати додатковий прибуток, тому прагнення до ринкової влади природне. Проте ринок досконалої конкуренції, за визначенням, заперечує наявність ринкової влади у кого-небудь з продавців. Єдине, на що може впливати виробник на такому ринку, так це на власні витрати. Виробники мають різну кваліфікацію, різний досвід роботи, різні зв'язки, різний талант і тому зобов'язані використовувати свої переваги для зниження витрат.

7. Принцип лідерства. Підприємство повинно постійно вдосконалювати свою діяльність, випереджаючи конкурентів. Високий ступінь рухливості капіталу на конкурентному ринку не дозволяє довго утримувати будь-яку перевагу, тому для виживання необхідні постійні нововведення, у тому числі й такі, що руйнують підприємство протягом тривалого відрізка часу. У останньому випадку прагнення конкурентів повторити досвід призведе їх до розорення.

8. Принцип достатньої інформованості. Підприємство повинно володіти вірогідною та своєчасною інформацією про майбутні зміни зовнішнього середовища. Одним з істотних недоліків ринкового механізму є асиметрія інформації, при якій нестача якісної інформації призводить до нераціональних дій, що завдають шкоди суспільній та індивідуальній ефективності. Бажання одержати всю необхідну інформацію виправдано, але дорого коштує. З цієї причини краще мати часткову вірогідну інформацію, а на випадок настання небажаних подій – страхування. За наведеною нижче формулою розраховується ступінь інформативності ухвалюваного оптимального рішення (1):

$$Y = I / V_d, \quad (1)$$

Y – ступінь інформативності рішення;

I – кількість інформації;

V_d – обсяг даних, релевантних ухвалюваному рішення.

9. Принцип мімікрії. Підприємство повинне організовувати свою діяльність так, щоб залишатися непоміченим на ринку. Підприємству необхідно постійно приховувати свої результати і свої справжні наміри, інакше воно стане привабливим об'єктом для атаки.

10. Принцип своєчасного згортання. Працюючи на тому або іншому ринку і при цьому зберігаючи свої позиції (без поліпшення), підприємство зобов'язане шукати момент виходу з цього ринку. Незмінність позицій на ринку свідчить про те, що частина наведених вище принципів життєдіяльності дотримується, а частину не вдається якісно реалізувати. У цьому випадку необхідно своєчасно піти з даного ринку, зберігши капітал, і спробувати реалізувати себе на будь-якому іншому ринку.

Висновки. Таким чином, запропоновані принципи самоорганізації економічної системи підприємства здатні вивести підприємство на новий рівень його розвитку. Але при цьому слід брати до уваги, що процес самоорганізації це процес, пов'язаний з переходом системи з одного стану в інший, виникнення порядку з хаосу практично ніколи не завершуються, а тільки на якийсь час затухають. Самоорганізація підприємства, по суті безперервне його налаштування, чередування еволюційних та революційних процесів, поява нового організаційного порядку.

Список використаної літератури.

1. Алексеевский В. С. Синергетика менеджмента устойчивого развития: монография / В. С. Алексеевский; Московский гуманитарно-экономический ин-т, Костромской гос. ун-т им. Н. А. Некрасова. – Калуга: Манускрипт, 2006. – 327 с.
2. Бакурова А. В. Самоорганизация социально-экономических систем: модели и методы: монография / А. В. Бакурова. - Запоріжжя: КПУ, 2010. - 328 с.
3. Білоус В. С. Синергетика і самоорганізація в економічній діяльності : навч. посібник / В. С. Білоус; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. - К.: КНЕУ, 2007. - 371 с.
4. Бевзенко Л. Д. Соціальна самоорганізація. Синергетична парадигма: можливості соціальних інтерпретацій / Л. Д. Бевзенко. – До.: ІС НАНУ, 2002. - 437с.
5. Самоорганізація підприємств: тенденції соціалізації економіки : монографія / Т. В. Калінеску, Г. С. Ліхоносова, Г. О. Найдзон, С. П. Калінкаров. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2012. – 396 с.
6. Карпичев В.С. Организация и самоорганизация социальных систем: словарь / Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации. - Изд. 3-е. / В. С. Карпичев. - М.: Изд-во РАГС, 2007. - 280 с.
7. Князева Е. Н. Основание синергетики. Человек, что конструирует себя и свое будущее / Е. Н. Князева, З. П. Кур-дюмов. – М.: Комкнига, 2007. - 232 с.
8. Курдюмов С. П. Синергетика - теория самоорганизации. Идеи, методы, перспективы / С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. - М.: Наука, 1983. - 64 с.
9. Likhonosova G. Determination to essence of self-organization of the enterprises // Materiały V Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Kluczowe aspekty naukowej działalności-2010», 07-15 stycznia 2010 roku, Volume 8. Ekonomiczne nauki. – Przemysł: „Nauka i studia”, 2010. – С. 31-33.
10. Копосов Г.А., Нагорная И.И. Принципы экономической безопасности предприятия // Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції . 28-30 вересня 2005 року. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. –С. 98-103.

References.

1. Alekseevskij, V. S. (2006), *Sinergetika menedzhmenta ustojchivogo razvitija* [Synergetics of management of sustainable development], Moskovskij gumanitarno-jekonomicheskij in-t, Kostromskoj gos. un-t im. N. A. Nekrasova, Manuscript, Kaluga, Russia, p. 327.
2. Bakurova, A. V. (2010), *Samoorganizatsiia sotsialno-ekonomichnykh system: modeli i metody* [Self-organization of socio-economic systems: models and methods], KPU, Zaporizhzhia, Ukraine, p. 328.

3. Bilous, V. S. (2007), *Synerhetyka i samoorhanizatsiia v ekonomichnii diialnosti* [Synergetics and self-organization in economic activity], Kyivskyi natsionalnyi ekonomichni un-t im. Vadyma Hetmana, KNEU, Kyiv, Ukraine, p. 371.
4. Bevzenko, L. D. (2002), *Sotsialna samoorhanizatsiia. Synerhetychna paradyhma: mozhlyvosti sotsialnykh interpretatsii* [Social self-organization. Synergetic Paradigm: Opportunities for Social Interpretations], IS NANU, Ukraine, p. 437.
5. Kalinesku, T. V. and others (2012), *Samorhanizatsiia pidprijemstv: tendentsii sotsializatsii ekonomiky* [Self-management of approaches: the tendencies of social and economics: monographs], Vyd-vo SNU im. V.Dalia, Lugansk, Ukraine, p. 396.
6. Karpichev, B.C. (2007), *Organizacija i samoorganizacija social'nyh sistem: slovar'* [Organization and self-organization of social systems], 3rd. ed., Rossijskaja akademija gosudarstvennoj sluzhby pri Prezidente Rossijskoj Federacii, Izd-vo RAGS, Moscow, Russia, p. 280.
7. Knjazeva, E. N. and Kurdjumov, Z. P. (2007), *Osnovanie sinergetiki. Chelovek, chto konstruiruet sebja i svoe budushhee* [The basis of synergetics. A man who designs himself and his future], Komkniga, Moscow, Russia, p. 232.
8. Kurdjumov, S. P. and Malineckij, G. G. (1983), *Sinergetika - teorija samoorganizacii. Idei, metody, perspektivy* [Synergetics is the theory of self-organization. Ideas, methods, perspectives], Nauka, Moscow, Russia, p. 64.
9. Likhonosova, G. (2010), "Determination to essence of self-organization of the enterprises", *Materiały V Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Kluczowe aspekty naukowej działalności-2010»*, 07-15 stycznia 2010 roku, Volume 8. Ekonomiczne nauki. – Przemysł: „Nauka i studia”, pp. 31-33.
10. Kopusov, G.A. and Nagornaja, I.I. (2005), "Principles of economic security of the enterprise", *Compilation of Materials of the International Scientific Conference. September 28-30, ChNU named after Bogdan Khmelnytsky, Cherkassy, Ukraine*, pp. 98-103.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018 р.